Svarta rödstjärten *Phoenicurus ochruros* på Öland*

Tommy Knutsson

Denna uppsats beskriver svarta rödstjärtens uppträdande på Öland, samt analyserar bakgrunden till dess förekomst. Enligt "Förteckning över Ölands fåglar" (Rodebrand m.fl. 1978) är arten anträffad samtliga månader utom december-februari. Två decemberfynd beskrivs dock nedan. I samma källa betecknas arten som sparsam-sällsynt under april till juni, samt tillfällig i mars och juli-november. Även detta kommenteras nedan. För att få uppgifter om den öländska förekomsten har material från Ottenby fågelstation, lokala rapportkommittén (lrk) för Öland samt äldre uppgifter ur Fauna och flora och Vår Fågelvärld genomgåtts.

Vaurie (1959) anger att av sju urskiljbara raser är det endast Phoenicurus ochruros gibraltariensis samt P. o. aterrimus som förekommer i Europa. Den senare är dock inskränkt till Portugal och södra Spanien. I England har fynd av östligare raser gjorts (Rogers 1980). P. o. gibraltariensis är den västligaste av raserna och finns i södra, mellersta och västra Europa. På den skandinaviska halvön och genom de baltiska staterna går artens nordgräns (Vaurie 1959), varför man här kan förvänta stora antalsfluktuationer från år till år.

Arten var ursprungligen beroende av bergstrakter för sin häckning. I och med att människoskapade häckningsbiotoper började accepteras, startade en snabb spridning mot norr (se t.ex. Dybbro 1976). Mest tilldragande tycks stadsbebyggelse och industriområden vara. I Sverige har arten, förutom i ovannämnda biotoper, även påträffats häckande vid bondgårdar, sjöbodar m.m., samt i naturlig biotop bland klippor vid Hovs hallar i Skåne (Wallin i Ahlén 1977). Boet läggs i en nisch eller på en bjälke och kan vara beläget såväl inomhus som utomhus. Enligt flera källor (t.ex. Lundgren 1976, Wallin i Ahlén 1977) förekommer två kullar i Sverige, den första i maj och den andra i juni-juli. Varje kull består av 5-6 ägg. Nyligen utflugna ungar har i Sverige konstaterats från slutet av maj till slutet av juli (Karlsson 1968, Lundgren 1976).

Historik

Den svarta rödstjärten expanderade under 1800-talet norrut genom Europa (se

* Meddelande nr. 92 från Ottenby fågelstation
Contribution no. 92 from Ottenby Bird Observatory

En svart rödstjärt, att döma av den ljusa vingspegeln en 2k ♂.
Foto: Tommy Knutsson.

Black Redstart.

t.ex. Rudebeck 1964) och det första svenska fyndet är daterat till före år 1835 (SOF 1978). År 1854 gjordes två fynd, då en ung hane sköts i Stockholm och en hona vid Kullen i Skåne (Nilsson 1858). Samma öde mötte en ungfågel på södra Öland i augusti 1887 (Jägerskiöld & Kolthoff 1926). Med anledning av detta fynd skrev författarna "..., vilket tyder på, att arten fortplantat sig i Sverige". Det första häckfyndet i Norden gjordes i Danmark 1872 (Dybbro 1976), medan det första verkliga häckfyndet i Sverige gjordes i Lidköping i slutet av 1880-talet (Wahlin 1950). Tre par hittades utanför Helsingborg 1901 (SOF 1978) och därefter har arten varit bofast i Skåne.

Under åren efter sekelskiftet antas arten ha expanderat kraftigt (SOF 1978). Curry-Lindahl (1959-63) antog att en invandring skett från Danmark. Dybbro (1976) beskriver visserligen hur arten invandrade till de danska öarna i början på 1900-talet, men konstaterar även att omkring 1930 var svarta rödstjärten fortfarande ytterst fåtalig häckfågel i landet.

Artens starkaste fästen i Sverige finns idag i Skåne och på Västkusten. Som exempel på livskraftiga populationer kan nämnas Göteborg med minst 35 hanar 1979 (Andersson 1979) och Halmstad med 11 hanar 1973 (Jonasson m.fl. 1975). I Blekinge konstaterades fem säkra häckningar 1979 (Svahn 1980). På Gotland genomfördes den enda kända häckningen 1952 (Norén genom Stig Högström i brev) och på Öland ägde den första kända häckningen rum 1980.

Uppträdande på Öland

Utöver det ovan nämnda fyndet i augusti 1887 finns endast ett fynd till från ön innan tillkomsten av Ottenby fågelstation. Den 22 juli 1915 sköts

Figur 1. Antalet ringmärkta svarta rödstjärtar vid Ottenby 1947-1980. Ofylld stapel anger vårmärkta (mars-juni), fylld stapel höstmärkta (juli-nov.) fåglar.

Number of Black Redstarts ringed at Ottenby Bird Observatory 1947-1980. The open part of the diagram represents springs (March-June), the filled parts autumns (July-November).

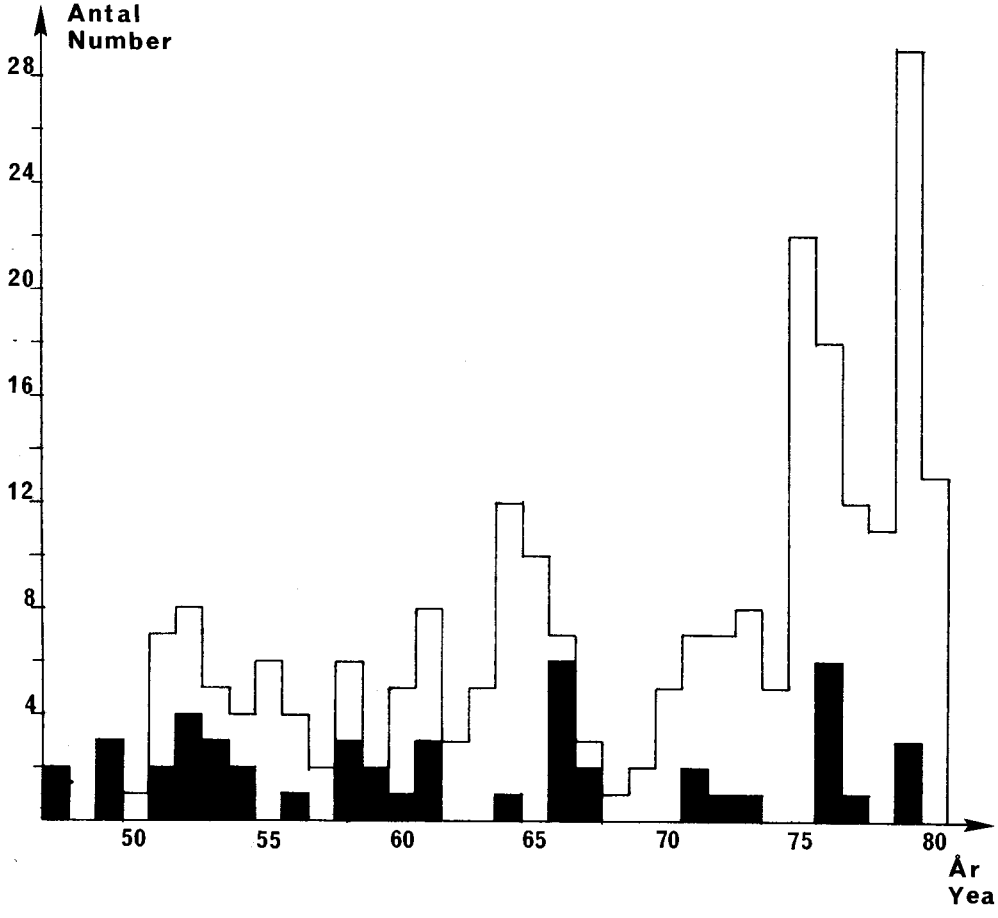

en hane vid Ölands södra udde (Lönnberg 1915). Från och med 1946 finns emellertid ringmärknings- och observationsmaterial från Ottenby fågelstation. Endast ett fåtal svarta rödstjärtar har t.o.m. 1979 rapporterats utanför Ottenbyområdet, varför dessa uteslutits i den fortsatta redovisningen. Dessutom efterfrågade lrk inte uppgifter om svart rödstjärt vissa månader 1974-79, vilket är ytterligare en orsak till varför enbart observationer från Ottenbyområdet använts vid utvärderingen.

Tabell 1. Antalet ringmärkta svarta rödstjärtar vid Ottenby under vår- och höstmånaderna samt hela året, uttryckt i årsmedeltal ($\bar{x}$) och totalantal (n) för de tre senaste tioårsperioderna.

Mean ($\bar{x}$) and total number (n) of Black Redstarts ringed at Ottenby given in ten-year periods, for springs, autumns and whole years.

	Vår Spring Mars-juni		Höst Autumn Juli-Nov.		Hela året Years Mars-Nov.	
	$\bar{x}$	n	$\bar{x}$	n	$\bar{x}$	n
1950-59	2,8	28	1,7	17	4,5	45
1960-69	4,3	43	1,3	13	5,6	56
1970-79	11,0	110	1,4	14	12,4	124
1947-80	5,6	191	1,5	52	7,1	243

Ottenbyområdet

Ottenby fågelstation tillkom 1946. De första åren bedrevs ringmärkning endast under hösten. Från och med 1951 och framåt startade märkningen emellertid i mars eller april och höll på till oktober månads utgång. Idag sträcker sig säsongen från mitten av mars till mitten av november (Hjort m. fl. 1981). Enda undantagen var 1954, då märkningen inte kom igång förrän 15 maj (Jenning 1955), och 1966-67 då märkningsrestriktioner utfärdades av Riksmuseét (Hjort & Lindholm 1978).

Antalet årligen ringmärkta svarta rödstjärtar vid Ottenby framgår av figur 1. Arten är regelbunden vid Ölands södra udde och har inte saknats i ringmärkningsprotokollet sedan 1948, den observerades dock även detta år (Svärdson 1949). Sammanlagt har 243 fåglar märkts åren 1947-80. Det är klart mer än vid någon annan fågelstation i Sverige. I Blekinge har 91 ex. märkts 1961-79 och vid Falsterbo 66 ex. 1947-79 (Möllersten & Tägtström 1980 resp. Roos 1980).

Antalet fynd av svart rödstjärt vid Ottenby uttryckt som medeltalet ringmärkta fåglar per tioårsperiod under 1950-, 1960- respektive 1970-talen visar en stigande tendens (tabell 1). Dock är siffrorna förvånansvärt jämna ända fram till mitten på 1970-talet, då antalet märkta under vårperioderna märkbart ökade (figur 1). Höstfångsten har varit oregelbunden och i tabell 1 kan ses att en svag minskning skett, räknat i tioårsmedelvärden. Figur 1 och tabell 1 antyder alltså att antalet ringmärkta rödstjärtar vid Ottenby höll sig tämligen konstant, eventuellt med en svag ökning, från 1950 fram

Figur 2. Övre delen av diagrammet visar fördelningen på femdagarsperioder för 243 svarta rödstjärtar ringmärkta vid Ottenby fågelstation 1947-1980. Den undre delen visar antalet fågeldagar (exkl. ringmärkningen) för svart rödstjärt i Ottenbyområdet inkl. Näsby. Från lrk (1958-73) och Ottenby fågelstations dagböcker (1974-1980).

Ringed (top) and number of bird-days (bottom), given in five-day periods, for Black Redstarts in the Ottenby area.

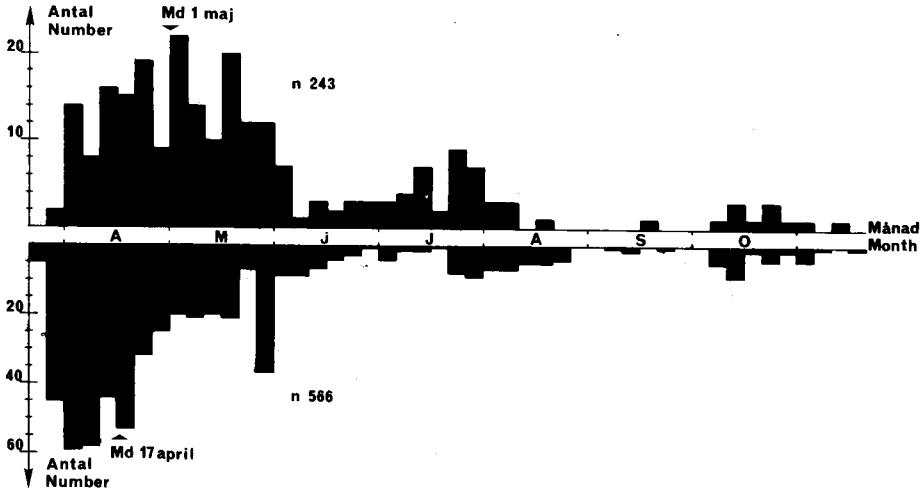

till mitten på 1970-talet. Men om man betänker att fångsteffektiviteten eventuellt ökat något under perioden (bättre utrustning, större erfarenhet m.m.), kan det t.o.m. vara så att den svarta rödstjärten i realiteten minskade något, eller i varje fall höll sig tämligen konstant. Den stora ökningen har skett de sista sex åren och enbart under vårsäsongen.

Även om Hjort & Lindholm (1978) påpekat att vårfångssiffror vid Ottenby inte kan användas som bevis för populationsväxlingar, visar dock figur 1 hur invandringen av svart rödstjärt till Öland försigått. Fram till Ottenby fågelstations tillkomst 1946 visste man praktiskt taget ingenting om arten, som mycket väl kan ha förekommit regelbundet ända sedan den första invandringen till Sverige och kanske även häckat på ön. Därefter vet man emellertid att arten hela tiden stått och "klappat på porten" men inte fått sitt verkliga genombrott. De höga siffrorna i slutet på 1970-talet kanske enbart avspeglar gynnsamma sträckbetingelser under vårflyttningen. Dessa har emellertid inte lett till någon signifikant ökad etablering i landet - höstsiffrorna har under samma tidsperiod hållit sig tämligen konstanta.

Säsongsfördelningen av fynden

Svarta rödstjärtens uppträdande under årets olika månader framgår av figur 2. De båda figurhalvorna stämmer i stort sett bra överens. Vårsträckets (mars-maj) mediandatum skiljer sig dock ganska avsevärt mellan observa-

Tabell 2. Tidsmässig fördelning (tiodagarsperioder) av köns- och/eller åldersbestämda svarta rödstjärtar ringmärkta vid Ottenby 1976-1980.

Number of sexed and aged Black Redstarts at Ottenby Bird Observatory 1976-1980 given in ten-day periods.

Kön/Ålder Sex/Age	Månad/Antal Month/Number								Summa Total	Proc.
	Apr	Maj	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov		
♂ 2k+	1 3			1				1	6	7,2
2k		3 2 3	5 1 1						15	18,1
♀ 2k+		1							1	1,2
1k	2								2	2,4
♂/♀										
2k+	1 2	1 3 2							9	10,8
2k	1 10	9 9 3	3 3 1						39	47,0
1k				2 1 6			1	1	11	13,3
Summa									83	100,0

tions- (17 april) och ringmärkningsmaterialet (1 maj). En av orsakerna till detta kan vara att fåglarna observeras lättare i början av våren. Senare "drunknar" de bland alla övriga arter som anländer. Någonting som kanske också slår igenom i materialet är att fångstsäsongens start succesivt tidigarelagts till nuvarande 15 mars, vilket medför att tidiga svarta rödstjärtar kan ha missats under tidigare år.

Sammanfattningsvis kan i alla fall fastslås att svarta rödstjärten har ett långt och utdraget vårsträck, från slutet av mars och ända in i början på juni. Detta kan bero på att fåglar med olika ursprungsområden och av olika åldrar och kön anländer i olika omgångar. Tabell 2 antyder att så kan vara fallet, åtminstone bland hanarna. Fåglar som anländer tidigast, i slutet av mars och början av april, är äldre mer erfarna fåglar, som kanske övervintrat ganska nordligt och är på snabbt genomsträck mot sina häckplatser. Större delen av de fåglar som anländer senare, i maj och juni, är säkert till stor del sådana som förlängt sitt sträck (jmfr Langslow 1977). Gynnsamma vindar under sträckperioden kan säkert föra en hel del svarta rödstjärtar av sydligt ursprung till Öland. De högsta fångstsiffrorna vid Ottenby har också infallit då sydostliga vindar varit vanliga i början av våren (Jan Pettersson pers. medd.). Detta antyder ett ursprungsområde sydsydost om oss för dessa fåglar.

Den topp i juli och augusti som antyds i figur 2 utgörs till största delen av ungfåglar för året liksom fynden från oktober och början av november.

Av de svarta rödstjärtar som ringmärkts vid Ottenby utgörs merparten av ♀-tecknade individer.
Foto: Tommy Knutsson.

Black Redstart.

Endast från januari och februari saknas fynd av svart rödstjärt på Öland. Arten har anträffats i mars 7 av totalt 35 år (1946-80). April och maj är de månader då den förekommer rikligast och är årsviss. I juni har arten uppträtt 16 av åren och i juli 20 av de 35 åren. För övriga månader är antalet år med fynd; augusti 7, september 4, oktober 13, november 5 och december 1 (1977). Utöver de ovan nämnda fynden finns ytterligare ett mars- och ett decemberfynd beskrivet i litteraturen (Edberg 1955).

Häckningar på Öland

Ett häckfynd på norra Öland finns upptaget i SOF:s förteckning (SOF 1978). Fyndet, från Högby 1973, är dock underkänt av lrk och bör därför strykas i SOF:s förteckning. 1980 gjordes emellertid ett häckfynd i Stenåsa, en typisk öländsk radby. Biotopen var en vanlig kringbygd bondgård och häckning konstaterades genom att nyligen utflugna ungar sågs (Staffan Rodebrand pers. medd.). Den svarta rödstjärten har dock eventuellt häckat oupptäckt på Öland under ett flertal år (Svärdson 1948, 1952, Jenning 1953). Som mest har fyra ungfåglar märkts vid Ottenby i juli (1976).

Flyttning och övervintring

Ringmärkning av svart rödstjärt i Sverige har resulterat i sammanlagt tre utlandsåterfynd, samt en kontroll inom landet (Sten Österlöf i brev). Ottenby fågelstations märkningar har bidragit med ett utlandsåterfynd, vilket ger en återfyndsprocent på 0,4 proc. Detta är lågt, i England ligger återfyndsprocenten över 2 proc. (Langslow 1977).

Inlandskontrollen utgörs av en hane (2k), märkt vid Ljunghusen, Falsterbokanalen i Skåne 18.4 1979 och kontrollerad i Skoge, Sundre på Gotland 5.5

En stor del av de svarta rödstjärtar som iakttas vid Ottenby under maj-juni har troligen nått Öland genom förlängt sträck från sydost.
Foto: Jan Elmelid.

Black Redstart.

samma år. Denna fågel ankom till märkningsplatsen redan 31.3 och hävdade revir där i tre veckor. En adult hona märkt på Utklippan, Blekinge 18.5 1969 återfanns 24.5 1971 i Frielingen, Hessen, Västtyskland. Detta var det första återfyndet av en svart rödstjärt märkt i Sverige. En individ från Limhamn, Skåne, pullmärkt 4.6 1978 återfanns i Algeriet i november samma år. En årsunge (1k) märkt vid Ottenby 25.7 1977 återfanns 6.1 1979 i Finistére, mellersta Frankrike. Dessa två återfynd är betydelsefulla då det i ena fallet är en med säkerhet svenskfödd fågel och i det andra en sannolikt svenskfödd som återfunnits i vinterkvarteren. Dessa återfynd visar hur flexibel arten är vad gäller vinterkvarter, samt antyder att svenska svarta rödstjärtar flyttar åt sydväst (jmfr Hempel & Reetz 1957). Langslow (1977) antog att en sträckdelare finns omkring 12°E i Mellaneuropa. Östligare fåglar flyttar till Syd- och Sydosteuropa samt Nordostafrika, och eventuellt ända ner till Östafrika (Hempel & Reetz 1957). De svenska återfynden kan också ses som ett indicium på att Sverige koloniserats av svarta rödstjärtar från Västeuropa.

Även i Sverige torde svarta rödstjärten övervintra, eller tämligen regelbundet försöka övervintra. I SOF:s förteckning framhålls att under milda vintrar har övervintring eller övervintringsförsök konstaterats i Blekinge, Halland, på Öland och Gotland samt i Västergötland. Dock påträffades arten även under de ofta hårda vintrarna i slutet på 1970-talet. Den 28.12 1977 sågs ett exemplar vid Ottenby (lrk), den 8-29.1 1978 sågs en fågel vid Smygehamn, Skåne (Axelsson m.fl. 1979) och 16.12 1979 sågs en fågel i Trelleborg, Skåne (Axelsson m.fl. 1980). Ölandsövervintringen som åsyftas i SOF:s förteckning härrör från vintern 1950/51, då en hane misstänks ha övervintrat vid Ottenby (Edberg 1955).

Sammanfattning

Det första fyndet av svart rödstjärt på Öland gjordes 1887. Sedan tillkomsten av Ottenby fågelstation 1946 har arten varit årlig vid stationen. Den har anträffats samtliga månader utom januari och februari och är talrikast i april och maj på ön. De fyra återfynd som gjorts av svenskmärkta svarta rödstjärtar tyder på att svenska fåglar flyttar mot sydväst, varifrån arten också antas ha invandrat.

Summary: The Black Redstart, Phoenicurus ochruros, on Öland

The first record of a Black Redstart on Öland was made in 1887. Since the start of the Ottenby Bird Observatory in 1946 the species have been recorded annually. Though it was suspected to breed on the island already in the 1940s, the first breeding record was not confirmed until 1980. The material from the bird observatory has been examined and the results are shown in Fig. 1 and 2, and in Tab. 1 and 2. Only four recoveries have been done of Black Redstarts ringed in Sweden. These suggest that the species migrates towards south-west.

Litteratur

Ahlén, I. 1977. Faunavård. Stockholm.
Andersson, R. 1979. Inventering av svart rödstjärt i Göteborg 1979. Fåglar på Västkusten, 13: 64.
Axelsson, P., Holst, O., Jönsson, P.E., Kjellén, N. & Sylvén, M. 1979. Fåglar i Skåne 1978. Anser, suppl. 5.
Axelsson, P., Holst, O., Jönsson, P.E., Kjellén, N. & Persson, O. 1980. Fåglar i Skåne 1979. Anser, suppl. 6.
Curry-Lindahl, K. (red.). 1959-63. Våra fåglar i Norden. 2:a uppl. Stockholm.
Dybbro, T. 1976. De danske ynglefugles udbredelse. Köpenhamn.
Edberg, R. 1955. Ornitologiska bidrag från Närke och Öland. Vår Fågelvärld, 14: 117-118.

Hempel, C. & Reetz, W. 1957. Der Zug von Hausrotschwanz (Phoenicurus ochruros gibraltariensis) und Gartenrotschwanz (Ph. phoenicurus) nach Beringungsergebnissen. Die Vogelwarte, 19: 97-119.
Hjort, C. & Lindholm, C.-G. 1978. Annual bird ringing totals and population fluctuations. Oikos, 30: 387-392.
Hjort, C., Lindholm, C.-G. & Pettersson, J. 1981. Ringmärkningssiffror vid Ottenby fågelstation 1946-1980. Rapport från Ottenby fågelstation nr. 2.
Jenning, W. 1953. Verksamheten vid Ottenby fågelstation 1952. Vår Fågelvärld, 12: 145-165.
Johansson, C. 1979. Intressantare fågelobservationer inom Getterö-Balgöområdet. Medd. nr. 14 från Getteröns fågelstation: 19-30.
Jonasson, T. m.fl. 1975. (Fågelrapport från) Västkusten 1973. Vår Fågelvärld, 34: 84-86.
Jägerskiöld, J.A. & Kolthoff, G. 1926. Nordens fåglar. 2:a uppl. Stockholm.
Karlsson, J. 1968. Svarta rödstjärten (Phoenicurus ochruros) som häckfågel i Blekinge. Fåglar i Blekinge 1967: 30.
Langslow, D.R. 1977. Movements of Black Redstarts between Britain and Europe as related to occurences at observatories. Bird Study, 24: 169-178.
Lundgren, U. 1977. Fågelkrönika 1976. Fåglar i Blekinge 1976: 187-196.
Lönnberg, E. 1915. En svart rödstjärt ♂. Fauna och flora, 10: 235.
Mascher, J.W. 1963. Fågelobservationer på Öland 1950-62. Fauna och flora, 58: 60-68.
Möllersten, L. & Tägtström, I. 1980. Ringmärkningsrapport 1979. Fåglar i Blekinge 1979: 252-255.
Nilsson, S. 1858. Skandinavisk Fauna, Foglarna. 3:e uppl. Lund.
Norén, N. 1959. Gotlands vertebrater - en zoo-geografisk studie. Opubl. fil. lic. avhandling.
Rodebrand, S., Svenaeus, S. & Waldenström, A. 1978. Förteckning över Ölands fåglar. Calidris, suppl. 1.
Rogers, M.J. 1980. Report on rare birds in Great Britain 1979. British Birds, 73: 491-534.
Roos, G. 1980. Ringmärkningsverksamheten vid Falsterbo fågelstation 1976-1979. Anser, 19: 237-244.
Rudebeck, G. m.fl. 1964. Våra svenska fåglar i färg. Band II. Stockholm.
SOF. 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.
Svahn, G. 1980. Fågelkrönika 1979. Fåglar i Blekinge 1979: 203-315.
Svärdson, G. 1948. Verksamheten vid Ottenby fågelstation 1947. Vår Fågelvärld, 7: 25-44.
- 1952. Verksamheten vid Ottenby fågelstation 1951. Vår Fågelvärld, 11: 153-176.
Wahlin, B. 1950. Den svarta rödstjärten i Linköping. Svensk Faunistisk Revy, 12: 40-41.
Vaurie, C. 1959. The Birds of the Palearctic Fauna. London.

Tommy Knutsson, Solberga 2380, 380 65 Degerhamn